

De uitvinding van de oeroude regionale Nederlander

De creatie van de 'authentieke Nederlander' in het Openluchtmuseum in Arnhem gedurende het Interbellum

Een van de boerderijen in het Openluchtmuseum (1930-1935)

Naam:	Bjorn Storm
Studentnummer:	6195008
E-mailadres:	b.k.storm@students.uu.nl
Cursus:	Geschiedenis Bachelor Eindwerkstuk (GE3V14054)
Opdracht:	Definitieve scriptie
Inleverdatum:	17 januari 2020, 17:00
Scriptiebegeleider:	J. Koch
Studiejaar:	2019-2020
Blok:	2
Woorden:	8.795 / 8.000

Samenvatting

In dit onderzoek staat de vraag centraal hoe er in het Openluchtmuseum in Arnhem gedurende het Interbellum een beeld van het Nederlandse volk en de Nederlandse cultuur en identiteit gepresenteerd is, zowel in het museum zelf als in de presentatie van het museum. En waarom is dat juist toen op deze wijze gebeurd? Om deze vraag te beantwoorden is er gekeken naar een divers scala aan bronnen, bijvoorbeeld diverse reclame-uitingen, museumgidsen en briefwisselingen. Dit primaire bronmateriaal is geanalyseerd aan de hand van een discoursanalyse om de onderliggende betekenissen te ontrafelen en zo de herinneringscultuur in het Openluchtmuseum kritisch te bevragen. Zo zijn diverse impliciete en expliciete aannames over de Nederlandse cultuur en het Nederlandse volk in de presentatie van het Openluchtmuseum naar voren gekomen.

Uit de analyse blijkt dat er een aantal belangrijke aannames werden gedaan over de Nederlandse cultuur en het Nederlandse volk in het Openluchtmuseum. Allereerst werd de Nederlandse cultuur in een lange beschavingstraditie geplaatst. Daarnaast werd de plattelandscultuur naar voren gehaald als de plek waar nog iets te vinden was van de 'authentieke en eeuwenoude Nederlander'. Ten derde werd de Nederlandse cultuur gepresenteerd als divers en regionaal verschillend en dit werd ten slotte gepresenteerd als een nationaal kenmerk. Deze laatste drie aspecten zouden op het punt staan om te verdwijnen en moesten daarom in het belang van het land bewaard worden in het Openluchtmuseum. Het museum presenteerde zich dan ook als een museum van landsbelang en in allerlei diverse bronnen werd een nationaal discours gebruikt. Naast een beeld van wat Nederland is, is dit nationale discours ook praktisch te verklaren. Op deze manier kon het museum tenslotte belangrijk zijn voor een grotere doelgroep om zo meer leden en bezoekers te trekken. Het museum identificeerde zich dan ook op een praktische en pragmatische manier met Nederland, maar paste de identificatie ook flexibel toe: als het beter uitkwam om een 'Arnhems' museum te zijn, werd het 'Arnhemse' benadrukt. Het pragmatische gebruik van de identificatie met Nederland hing samen met het opkomende toerisme in Nederland en het daarmee samenhangende nationalisme waarbij de nadruk werd gelegd op het mooie en bezienswaardige Nederland dat voor een massapubliek te bezoeken was.

Deze resultaten en conclusie hebben een bijdrage geleverd aan de huidige historiografie over de idealisering van het plattelandsleven en het Openluchtmuseum doordat ze hebben aangetoond dat ook praktische factoren een rol spelen als er ingezoomd wordt op één specifiek museum. Daarnaast heeft deze casestudie laten zien hoe het creëren van 'verbeelde gemeenschappen', zoals die door Benedict Anderson zijn geformuleerd, in de praktijk in een museum in zijn werk gaat. Het Openluchtmuseum bleek bij uitstek een museum waarbij een regionale verzameling in een nationaal kader en discours werd geplaatst en zo in het museum nationaal werd gemaakt. Ten slotte heeft deze casestudie naar het Openluchtmuseum een concreet en uitgewerkt voorbeeld gegeven van de relatie tussen de angst voor vernietiging van materiële of immateriële aspecten en de oprichting van een erfgoedinstituut zoals door Rodney Harrison is uitgewerkt.

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 4 – 8
H1 – De oprichting van het Openluchtmuseum in zijn context (1912-1918)	p. 9 – 12
H2 – De museumpresentatie en -verzameling	p. 13 – 17
H3 – De presentatie van het Openluchtmuseum: reclame en toerisme	p. 18 – 24
Conclusie	p. 25 – 26
Discussie	p. 27 – 28
Literatuurlijst	p. 29 – 32
Primaire bronnen	p. 29 – 30
Literatuur	p. 31 – 32

Inleiding

In 1918 opende in Arnhem een voor Nederland nieuw type museum: een openluchtmuseum. Het *Nederlandsch Openluchtmuseum* bestond toen uit een terrein van dertig hectare met landelijke woningen, molens en bedrijven, met name boerderijen. De gebouwen zijn veelal ingericht met huisraad, gereedschappen en werktuigen om de Nederlandse plattelandscultuur aan de bezoeker te tonen. Die cultuur mag dan misschien 'niet zo'n hoog beschavingsniveau als de stedelijke cultuur' hebben, maar is wel 'trouw aan traditie' en bovendien 'de oudere en de zuiverst bewaarde' van de twee, aldus een gids van het Openluchtmuseum uit 1937.¹ Deze korte citaten raken meteen impliciet of expliciet aan grote thema's als identiteit, authenticiteit en nationalisme.

In de presentatiemanieren van musea zitten impliciete en expliciete aannames over het verleden en hoe er naar het verleden gekeken moet worden. Erfgoed krijgt betekenis door culturele en sociale processen, zoals in de negentiende eeuw met name nationalisme en nationale identiteitsvorming.² Musea konden dan ook een middel zijn om sociale cohesie en een identiteit te creëren.³

In de negentiende en begin twintigste eeuw zijn er ruwweg twee ontwikkelingen van het gebruik van erfgoed en geschiedenis in het nationalisme te onderscheiden in Nederland. De eerste is te vinden in de negentiende eeuw en betreft de verheerlijking van de zeventiende eeuw die de bakermat zou zijn van de Nederlandse identiteit. De historicus Niek van Sas heeft laten zien dat de groeiende waardering voor de Gouden Eeuw in de periode 1800-1813 opkomt door middel van historisering en heroïsering van de vaderlandse geschiedenis.⁴ Aanvullend hierop keek de historicus Piet Blaas naar de perceptie van de zeventiende-eeuwse schilderkunst, waarbij hij liet zien dat vooral in de jaren veertig van de negentiende eeuw de Gouden Eeuw gemonumentaliseerd en gemusealiseerd werd.⁵ Volgens hem was de Belgische afscheiding in 1830, die Nederland ongeveer terugbracht tot zijn oude republikeinse grenzen, de voorwaarde om tot een specifieke belangstelling voor de Gouden Eeuw te komen.⁶

Er is inmiddels divers historisch werk verschenen over hoe de monumentalisering en musealisering van de Gouden Eeuw heeft bijgedragen aan de notie dat die eeuw het ijkpunt voor de Nederlandse cultuur is. Voor dit onderzoek over de presentatie van de Nederlandse natie in het Arnhemse openluchtmuseum is het niet relevant om deze gehele historiografie hiervan te bespreken; er zullen dan ook enkel een paar namen worden genoemd met een beknopte beschrijving van hun werk. Allereerst heeft Rob van der Laarse gekeken hoe erfgoed kan bijdragen aan de instandhouding van een tijdperk als succesverhaal en als

---

¹ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 6.

² Laurajane Smith, *Uses of Heritage* (Abingdon 2006) 17.

³ Smith, *Uses of Heritage*, 18.

⁴ Lotte Jensen, 'De Gouden Eeuw als ijkpunt van de nationale identiteit: Het beeld van de Gouden Eeuw in verzetsliteratuur tussen 1806 en 1813', *De Zeventiende Eeuw* 28 (2012), 161-175, aldaar 164.

⁵ P.B.M. Blaas, 'De Gouden Eeuw: Overleefd en Herleefd. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de 19de eeuw', *De Negentiende Eeuw* 9 (1985), 109-130, aldaar 125.

⁶ Blaas, 'De Gouden Eeuw: Overleefd en Herleefd', 113.

historische heldentijd.⁷ In het kader hiervan heeft Henk van Os, kunsthistoricus en voormalig directeur van het Rijksmuseum, onderzoek gedaan naar het Rijksmuseum als nationaal museum en als middel voor nationale identiteitsvorming.⁸ Lotte Jensen, hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis te Nijmegen, heeft geanalyseerd hoe de Gouden Eeuw terugkomt in de Nederlandse identiteit zoals die gecreëerd is in de literatuur.⁹

Naast de Gouden Eeuw is er vanaf circa 1890 een tweede ijkpunt voor de Nederlandse cultuur en identiteit: het vaderlandse plattelandsleven.¹⁰ De historiografie over de idealisering van het platteland is voor een studie naar het Openluchtmuseum van groter belang; het museum toonde tenslotte geen Rembrandt, Vermeer of andere iconen van de Gouden Eeuw, maar boerderijen, molens en klederdrachten. Bij het wetenschappelijke onderzoek naar de idealisering van het plattelandsleven als onderdeel van de Nederlandse identiteit en cultuur zijn met name drie studies van belang zijn. Allereerst het boek *De dirigenten van de herinnering* van de Nederlandse cultuurhistoricus Ad de Jong uit 2001. Hij laat zien dat de snelgroeïende steden, de markt voor fabrieksproducten en de toenemende culturele uniformiteit enerzijds werden beoordeeld als 'vooruitgang', maar anderzijds ook werden gezien als bedreigingen voor traditionele waarden, terwijl deze waarden als de fundamenten van de nationale identiteit werden beschouwd.¹¹ Het gevolg hiervan was dat er in toenemende mate sprake was van pogingen om de volkscultuur te bewaren in bijvoorbeeld musea.¹² De Jong schetst deze ontwikkeling specifiek in de Nederlandse context en kijkt daarbij naar allerlei aspecten: van muziek tot boerderijen. Over het fenomeen 'openluchtmuseum' stelt De Jong dat er in deze musea een geïdealiseerd beeld werd geschapen van boeren en vissers als bevolkingsgroepen die in hoge mate nationale waarden in stand hielden en authentieke representanten van de natie waren.¹³ Met andere woorden: de boeren en vissers zouden (nog) niet aangetast zijn door de verderfelijke invloed van de geïndustrialiseerde en stedelijke samenleving.¹⁴

Ten tweede is hoogleraar stedenbouw- en architectuurgeschiedenis Auke van der Woud van belang. Hij heeft de ontwikkeling op het gebied van folklore, zoals De Jong die heeft geanalyseerd, in een breder kader geplaatst. Van der Woud stelt voor om de cultuur rond 1900 in Nederland anders te benaderen; de normen en waarden zouden in de late negentiende eeuw fundamenteel veranderen in een cultuur met vrijheid als een heilig

---

⁷ Rob van der Laarse, 'Erfgoed en de constructie van vroeger', in: Rob van der Laarse en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de Buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum 2005), 9-36, aldaar 11.

⁸ Henk van Os, 'Het Rijksmuseum als nationaal symbool', *Bulletin van het Rijksmuseum* 44 (1996) 3, 309-320, aldaar 309.

⁹ Jensen, 'De Gouden Eeuw als ijkpunt van de nationale identiteit', 162.

¹⁰ René Didde, 'Dirigenten op klompen' (versie 24 november 2001), <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/dirigenten-op-klompen~bbd6d442/> (16 november 2019).

¹¹ Ad de Jong, *De dirigenten van de herinnering: Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940* (Nijmegen 2001) 13.

¹² De Jong, *De dirigenten van de herinnering*, 13.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

principe en een groot belang voor het materiële.¹⁵ Onder deze materiële cultuur schaaft Van der Woud hele diverse zaken, bijvoorbeeld schouwburgen, villa's en badplaatsen, maar ook musea en monumenten.¹⁶ Ook heeft hij kort aandacht voor het Openluchtmuseum waarbij hij stelt dat de museale omgeving de regionale agrarische gebouwen met hun inboedel 'nationaal' en karakteristiek voor de natie maakte.¹⁷ Het museum moest de waarden, normen en tradities van het 'eigenlijke' of 'echte' Nederlandse volk behouden.¹⁸ In essentie moest de 'oude mens' van voor de grote culturele veranderingen, om het in Van der Wouds termen te vatten, bewaard blijven in het museum.

Ten slotte is het werk van de Nederlandse literatuurwetenschapper en historicus Joep Leerssen van belang. Hij heeft in zijn boek *Nationaal denken in Europa* op een cultuurhistorische manier een beeld geschetst van nationale identiteitsvorming en nationaal karakter in Europa. Daarbij heeft hij ook aandacht voor de plattelandscultuur waar hij over zegt dat deze gepresenteerd werd als een authentieke en primitieve oertoestand.¹⁹ Deze volkscultuur werd geromantiseerd en geïdealiseerd en bekeken als een ongewijzigd relict uit vroegere tijden dat niet verloren mocht gaan door de veranderende en moderniserende wereld.²⁰

De drie besproken auteurs sluiten goed bij elkaar aan in hun opvatting over wat de idealisering van het plattelandleven precies inhoudt en waarom deze ontstond, hoewel ze alle drie andere accenten leggen en naar verschillende geografisch gebieden kijken. Alle drie richten ze zich op de brede ontwikkeling van de idealisering van het plattelandleven in relatie tot nationale identiteitsvorming. Dit onderzoek moet gaan kijken naar de praktijken in een concrete situatie die voortkomen uit de door De Jong, Van der Woud en Leerssen geschetste ontwikkeling om zo een lacune in het historisch onderzoek op te vullen. In dit onderzoek gaan de praktijken ontrafeld worden door juist naar één specifiek museum te kijken: het Openluchtmuseum in Arnhem gedurende het Interbellum. De vraag die daarbij centraal staat is: Welk beeld van het Nederlandse volk en de Nederlandse cultuur en identiteit is er in het Openluchtmuseum in Arnhem gedurende het Interbellum gepresenteerd, zowel in het museum zelf als in de presentatie van het museum? En waarom is dat juist toen op deze wijze gebeurd? Deze onderzoeksvraag dwingt om een meer praktisch verhaal te vertellen over hoe nationale identiteitsvorming werkt en tot stand komt in de erfgoedwereld dan tot nog toe gedaan is.

De onderzoeksvraag is niet alleen wetenschappelijk, maar ook maatschappelijk relevant en actueel. Het idee dat het plattelandleven authentieker zou zijn dan het stadsleven en de idealisering van boeren als 'echte' Nederlanders duikt tenslotte nog steeds met enige regelmaat op. Het recentste voorbeeld zijn de boerenprotesten van oktober 2019. Een groot deel van de bevolking had sympathie voor de protesterende boeren en in de

---

¹⁵ Auke van der Woud, *De nieuwe mens: De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015) 9.

¹⁶ Auke van der Woud, *De nieuwe mens*, 9.

¹⁷ Ibidem, 209.

¹⁸ Ibidem, 211.

¹⁹ Joep Leerssen, *Nationaal denken in Europa: Een cultuurhistorische schets* (Amsterdam 1999) 81.

²⁰ Leerssen, *Nationaal denken in Europa*, 82.

reacties is soms duidelijk het idee terug te zien van de boer als de ‘ware hardwerkende typische Nederlander’.²¹ Met name de reactie van PVV-leider Geert Wilders sluit hier ondubbelzinnig bij aan met aanmoedigen als ‘Jullie zijn de helden van Nederland’ en ‘Waar zou Nederland zijn zonder onze boeren? Jullie zorgen voor voedsel, voor alles’ waarmee hij de protesterende massa in Den Haag toesprak.²²

Door één museum als casestudie te nemen is er de ruimte om naar een divers scala aan primaire bronnen te kijken. Veel van het bronnenmateriaal wordt bewaard bij het Gelders Archief in Arnhem in het archief *Nederlands Openluchtmuseum*.²³ Doordat een groot gedeelte van het archief bewaard is gebleven, moet er geselecteerd worden. Met name de archiefmappen over de oprichting van het museum, verzameling en publiciteit en reclame worden belangrijk geacht voor dit onderzoek. Dit archiefmateriaal zal aangevuld worden met bijvoorbeeld museumgidsen van het Openluchtmuseum en krantenartikelen over het Openluchtmuseum. Ten slotte gaat er gekeken worden naar diverse reclame-uitingen van het Openluchtmuseum en toeristenorganisaties. Met het bronnenmateriaal kan er dus zowel gekeken worden naar de presentatiemanieren van het Openluchtmuseum binnen als buiten de poort.

Bij dit diverse bronnenmateriaal past een cultuurhistorisch aanpak met veel aandacht voor wat er precies geschreven is, maar vooral ook voor wat er niet in de bronnen staat en welke boodschappen er in de tekst of het beeld verwerkt zitten die niet letterlijk zijn opgeschreven. Om dit te bereiken gaat er gebruik gemaakt worden van een discoursanalyse. Daarbij is het van belang om te analyseren wat de onderliggende structuren en betekenissen zijn om de herinneringscultuur in het Openluchtmuseum gedurende het Interbellum te bevragen. Zo moet duidelijk worden welke impliciete en expliciete aannames over de Nederlandse identiteit verwerkt zaten in de presentatie van het Openluchtmuseum, hoe deze tot stand kwamen en hoe de context eruit zag waarin ze betekenis kregen.

Over het nationalisme zijn bibliotheken vol geschreven en het voert te ver om daarvan hier een samenvatting te geven. De theorie van Benedict Anderson van ‘verbeelde gemeenschappen’ is echter wel belangrijk om te bespreken, omdat deze casestudie gezien moet worden in het kader van deze theorie. Anderson stelt dat musea een belangrijk machtsinstituut zijn bij de verbeelding van de natie.²⁴ Met een verbeelde gemeenschap of natie bedoelt hij een gemeenschap waarvan de leden elkaar nooit allemaal persoonlijk kennen, maar zich toch als onderdeel van dezelfde groep beschouwen met bijvoorbeeld gemeenschappelijke ‘voorouders’ in de geschiedenis. Musea kunnen namelijk een lange

---

²¹ RTL Nieuws, ‘Boeren hebben maar half door hoe populair ze zijn’ (versie 12 oktober 2019), <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4879706/boeren-boer-protest-farmers-defence-force-files-populariteit> (17 november 2019).

²² WNL, ‘Wilders houdt speech op trekker tijdens boerenprotest: ‘Jullie zijn helden’’ (versie 1 oktober 2019), <https://wnl.tv/2019/10/01/wilders-houdt-speech-op-trekker-tijdens-boerenprotest-jullie-zijn-helden/> (17 november 2019).

²³ Gelders Archief (hierna: GA), Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, Vereeniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum, inventarisnummers 1 t/m 96.

²⁴ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen 1991) 178.

traditie van beschaving van een bepaalde natie laten zien doordat ze een bepaalde geconstrueerde werkelijkheid verspreiden.²⁵ Anderson werkt dit uit in een koloniaal Aziatische context. Toch past zijn theorie ook bij deze casestudie, omdat het Openluchtmuseum bij uitstek een erfgoedlocatie is waarin regionale boerderijen, gebruiken en tradities nationaal worden gemaakt. Aan de hand van de casestudie van het Openluchtmuseum zal er in de discussie gereflecteerd worden op Andersons theorie.

Daarnaast is ook het werk van Rodney Harrison, de Engelse hoogleraar erfgoedstudies, over materieel erfgoed belangrijk voor het theoretisch kader. Hij heeft beargumenteerd dat de moderniteit heeft geleid tot het idee dat het verleden constant in verval raakt en dat tradities en het verleden daarom geherdefinieerd moeten worden om ze te behouden.²⁶ Hij stelt dat de angst voor het verloren gaan van bestaande dingen of dingen uit het verleden ervoor zorgt dat mensen erfgoed creëren in de hoop het zo te kunnen behoeden van de vernietiging.²⁷ In de discussie zal met behulp van de casestudie van het Openluchtmuseum ook op Harrison's theorie gereflecteerd worden.

De analyse is verdeeld in drie hoofdstukken. Allereerst een hoofdstuk waarin de ontstaansgeschiedenis van het Openluchtmuseum centraal staat. Hier is er aandacht voor de doelen van het museum en de context waarin de oprichting plaatsvond. Als tweede zal de inhoud van het museum centraal staan: welke objecten werden er in het museum getoond en wat moest de verzameling representeren? In het laatste hoofdstuk staat de presentatie van het museum centraal. Hierbij worden reclame-uitingen en andere publiciteitsuitingen geanalyseerd. Dit wordt in de context geplaatst van de groeiende mobiliteit en het groeiende toerisme. Ten slotte wordt de hoofdvraag beantwoord, wordt er gereflecteerd op de historiografie en worden er suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.

---

²⁵ Anderson, *Imagined Communities*, 183.

²⁶ Rodney Harrison, *Heritage: Critical Approaches* (New York 2013) 25.

²⁷ Harrison, *Heritage: Critical Approaches*, 27.

Hoofdstuk 1 – De oprichting van het Openluchtmuseum in zijn context (1912-1918)

De *Vereeniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum* werd in 1912 opgericht, maar het Openluchtmuseum opende met name door de Eerste Wereldoorlog pas in 1918. In de zes jaar daartussen is echter wel het fundament gecreëerd voor het museum. In dit hoofdstuk staat de volgende vraag centraal: waarom en in welke context werd de *Vereeniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum* opgericht? Om deze vraag te beantwoorden, is er eerst beknopt aandacht voor de opkomst van de volkskunde in combinatie met erfgoed in de negentiende eeuw. Vervolgens is er aandacht voor de Scandinavische openluchtmusea die de Arnhemse variant voorgingen en ten slotte wordt er gekeken naar de oprichting van het Nederlandse openluchtmuseum: wat was het doel en welke rol speelde de Eerste Wereldoorlog mogelijk?

De aandacht voor volkscultuur in Nederland ontstond al in de negentiende eeuw, waarbij vooral Friesland een bijzondere rol innam. Veel voorheen bloeiende Friese steden zoals Stavoren en Hindeloopen raakten hun welvaart in de achttiende eeuw grotendeels kwijt.²⁸ Ook de pronkkamers verdwenen en aan het begin van de negentiende eeuw was er niet veel meer over dan wat armoedige stadjes.²⁹ Het gevolg van deze situatie was dat er in Friesland al vroeg genootschappen ontstonden die zich gingen inzetten om de verdwijnende elementen uit het verleden te behouden.³⁰ Friesland ging zo voorop in de opkomst van de volkskunde in Nederland die in de negentiende eeuw verder groeide. Er werden volksverhalen verzameld en de folklore kwam ook terug op de wereldtentoonstellingen die werden georganiseerd. Zo was er een Hindelooper kamer op de wereldtentoonstelling van Leeuwarden in 1877 en van Parijs in 1878.³¹ De volkskunde werd in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw steeds populairder, ook bij het brede publiek. Rond 1900 was massatoerisme, erfgoed en volkskunde dan ook geen rare combinatie meer.³²

Ten tijde van de oprichting van het openluchtmuseum in Arnhem bestond het fenomeen al sinds het laatste decennium van de negentiende eeuw in Scandinavië.³³ Er is in dit onderzoek kort aandacht voor de Scandinavische openluchtmusea, omdat deze als inspiratie hebben gediend voor het Arnhemse equivalent; de Nederlandse oprichters bezochten ze bijvoorbeeld als werkbezoek en ook in de museumgidsen en andere teksten over het museum werden de Scandinavische musea aangehaald.³⁴ Aan het einde van de negentiende eeuw veranderde Zweden door de industrialisatie in een snel tempo. Deze

---

²⁸ De Jong, *De dirigenten van de herinnering*, 42.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Auke van der Woud, *De nieuwe mens*, 208.

³² Ibidem, 209.

³³ De Jong, *De dirigenten van de herinnering*, 233.

³⁴ De Scandinavische openluchtmusea worden vrijwel zonder uitzondering genoemd in artikelen in bijvoorbeeld kranten en tijdschriften bij de opening van het museum. Zie: GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941. Daarnaast verwijst het museum er zelf naar in bijvoorbeeld gidsen. Zelfs in de gids van 1937 worden de Scandinavische musea in de inleiding nog genoemd. Zie: Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 5.

ontwikkeling werd door sommigen als positief beoordeeld, maar anderen vonden het te snel gaan en zagen traditionele manieren van leven verdwijnen.³⁵ Zij zagen het traditionele plattelandleven als het 'echte' en 'goede' leven en startten met het verzamelen van volksliedjes, -verhalen, en -kostuums, zoals dat ook al beperkt voorkwam in de eerste helft van de negentiende eeuw.³⁶ Eén van de Zweden die het traditionele plattelandleven wilde bewaren, was Artur Hazelius. Hij opende in 1891 het eerste openluchtmuseum ter wereld, *Skansen*, vlakbij Stockholm.³⁷ Het concept kreeg internationaal navolging: eerst in Scandinavië, vervolgens in de rest van Europa en later ook in Azië, Australië en Afrika.³⁸

Zoals gezegd is Skansen als moeder der openluchtmusea ook bezocht door de oprichters van het Arnhemse openluchtmuseum en daarom is het relevant om kort te bekijken wat voor museum Skansen was. Het museumpark werd gevuld met landelijke gebouwen uit allerlei Zweedse gebieden die soms zelfs inclusief dieren en boeren werden verhuisd.³⁹ Al gauw stonden er tientallen uiteenlopende gebouwen op het terrein, aangevuld met een kinderboerderij, botanische tuin en restaurant.⁴⁰ Skansen was in zekere zin een mengelmoes van (regionale) gebouwen die in een nationaal kader werden neergezet.⁴¹

Terug naar Nederland, waar in april 1912 de *Vereeniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum* werd opgericht. In diverse primaire bronnen uit de beginperiode van de vereniging werden de verenigingsdoelen op verschillende manieren geformuleerd, maar er zijn twee hoofddoelen te onderscheiden. Allereerst wilde de vereniging in het museum een getrouw beeld geven van de 'beschavingsgeschiedenis van het Nederlandse volk'. Door een aantal bronnen te bekijken waarin dit doel (impliciet) wordt genoemd, is een duidelijker beeld te verkrijgen van wat hier onder werd verstaan. In diverse bronnen wordt het doel letterlijk genoemd: bijvoorbeeld in een uitnodiging voor een verenigingsvergadering uit 1924, maar ook in een toelichting bij de uitgave van obligaties in 1914.⁴² Andere bronnen tonen duidelijker wat die beschavingsgeschiedenis precies inhield, maar benoemen het doel meer impliciet. Zo blijkt dat de Nederlandse beschavingsgeschiedenis volgens de oprichters al begon bij volkeren als de Friezen, Franken en Saksen. Naar hen werd bijvoorbeeld gewezen in een brief over de financiering van het museum uit 1918, maar ook de museumgids uit 1937 verwees naar deze volkeren die in de vijfde eeuw in het huidige

---

³⁵ Sandra Maria Chafernich, 'Open-Air Museums in Denmark and Sweden: A Critical Review', *Museum Management and Curatorship* 13 (1994), 9-37, aldaar 9.

³⁶ Chafernich, 'Open-Air Museums in Denmark and Sweden', 9.

³⁷ Paul Oliver, 'Re-Presenting and Representing the Vernacular: The Open-Air Museum', in: Nezar Alsayyad (red.), *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism* (Londen 2001) 191-212, aldaar 192.

³⁸ Sten Rentzhog, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea* (Kristianstad 2007) ix.

³⁹ Terry MacLean, 'The Making of Public History: A Comparative Study of Skansen Open Air Museum, Sweden; Colonial Williamsburg, Virginia; and the Fortress of Louisbourg National Historic Site, Nova Scotia', *Material History Review* (1998) 47, 21-32, aldaar 24.

⁴⁰ MacLean, 'The Making of Public History', 24.

⁴¹ Ibidem, 25.

⁴² GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

Nederland leefden.⁴³ De museumgids stelde zelfs dat de Nederlandse bevolking was gevormd door de Friezen, Franken en Saksen doordat zij de Nederlandse cultuur en levenswijze deels bepaald hadden.⁴⁴ Daarmee werd er een direct verband gelegd tussen de toenmalige Nederlanders (uit het Interbellum) en de vijfde-eeuwse volken. Door het Nederlandse volk neer te zetten als een voortzetting van vijfde-eeuwse volken werd er een lange traditie gecreëerd van het volk van de Nederlandse natie. Bovendien werd deze traditie aangeduid als een 'beschavingsgeschiedenis' waardoor er een verhaal gecreëerd werd waarin de Nederlandse natie als een eeuwenoud beschaafd volk werd neergezet.

Een tweede doel van het museum was om een cultuur te behouden uit angst dat deze op korte termijn zou gaan verdwijnen. In de toelichting bij een obligatie-uitgifte van het Openluchtmuseum in 1914 werd bijvoorbeeld gesteld dat de kenmerkende plattelandswoningen op het punt stonden om te verdwijnen door veranderende eisen aan de woningbouw.⁴⁵ De vereniging had zichzelf als doel opgelegd om deze 'schade van vernietiging eener zo groote cultuurwaarde' te voorkomen, aldus de museumgids.⁴⁶ In dit tweede doel is dus met name een gevoel van angst voor vernietiging te herkennen.

De vraag waarom de vereniging juist de plattelandscultuur wilde bewaren, en niet het stedelijk erfgoed, is echter nog onbeantwoord gebleven, maar het antwoord op deze vraag hangt samen met vooral het tweede doel. Het idee achter de keuze voor de plattelandscultuur was dat op het platteland nog iets authentieks van vroeger bewaard was gebleven, terwijl dat in de stedelijke regio's al verdwenen was. In diverse documenten uit de eerste tien jaar van het museum wordt dit meermaals zo beschreven, bijvoorbeeld in de toelichting bij de obligatie-uitgifte in 1914. Daar werd gesteld dat het platteland iets schoons en belangrijks van de Nederlandse cultuur toonde wat in de steden al verdwenen was.⁴⁷ In een informatieboekje over de oprichting van het museum uit dezelfde periode blijkt bovendien dat de plattelandscultuur de verscheidenheid van de oorsprong van het Nederlandse volk zou tonen.⁴⁸ De stad stond tegenover het platteland als de vernietiger van de traditionele plattelandssamenleving.⁴⁹ Al met al werd er dus de suggestie gewekt dat juist de plattelandscultuur nog iets laat zien van wat beschouwd werd als de authentieke Nederlandse cultuur.

Doordat er enkel notulen van één vergadering van voor 1925 bewaard zijn gebleven, is het lastig om een beeld te krijgen van de discussies binnen de vereniging gedurende de beginjaren van het museum. De enige bewaard gebleven notulen zijn van een vergadering

---

⁴³ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941; Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 6.

⁴⁴ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 6.

⁴⁵ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Hans Knippenberg en Ben de Pater, *De eenwording in Nederland: Schaalvergroting en integratie sinds 1900* (Nijmegen 1988) 178.

van het dagelijks bestuur op 11 september 1917.⁵⁰ Deze hebben echter vrijwel uitsluitend betrekking op de financiën, ofschoon de opening van het museum al voor de deur stond, en daardoor lijkt het alsof er weinig discussie was over de inhoud van het museum. Of de neuzen daadwerkelijk dezelfde kant opstonden, is niet te zeggen door het gebrek aan andere vergadernotulen.

Ook de rol die de Eerste Wereldoorlog mogelijk heeft gespeeld, komt niet duidelijk of concreet uit het primaire bronmateriaal. Er zou echter gesuggereerd kunnen worden dat de op grote schaal ingezette moderne massavernietigingswapens tijdens de oorlog geleid hebben tot een versterking van het gevoel dat moderne middelen de traditionele levenswijze verdrongen. Daarnaast was Nederland als neutraal land, omringd door landen die in oorlog waren, sterk op zichzelf teruggeworpen. Mogelijk heeft ook dit het idee dat de Nederlandse identiteit actief moest worden beschermd versterkt. De oprichters van het Openluchtmuseum hadden last van bijvoorbeeld de schaarste die de oorlog met zich meebracht, maar ze zagen ook voordelen voor het museum. Zo zou de oorlog volgens hun leiden tot een 'verbreed en verdiept nationaal gevoel' en zal er meer belangstelling voor het museum zijn als ze nog zouden openen voor het einde van de oorlog doordat de Nederlanders moeilijk op vakantie konden in het buitenland.⁵¹

Kortom, geïnspireerd door de Scandinavische openluchtmusea, werd er in Nederland in 1912 een vereniging opgericht om een Nederlands equivalent op te zetten. Het Openluchtmuseum had twee belangrijke doelen. Allereerst moest het de Nederlandse beschavingsgeschiedenis tonen waarbij het verhaal al begon bij vijfde-eeuwse volkeren die (deels) hadden geleefd in de gebieden die later Nederland werden. Hierdoor werd er een lange beschavingstraditie voor de Nederlandse natie geconstrueerd. Een tweede doel was het behoud van aspecten die gezien werden als onderdeel van de Nederlandse cultuur uit angst dat die zouden gaan verdwijnen. De focus op de plattelandscultuur hierbij was een bewuste keuze vanuit het idee dat er op het platteland iets authentieks van de Nederlandse cultuur te vinden was wat elders al was verdwenen.

---

⁵⁰ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 11, Notulen van het Algemeen Bestuur en Dagelijks Bestuur, 1912-1941.

⁵¹ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

Hoofdstuk 2 – De museumpresentatie en -verzameling

Het Nederlands Openluchtmuseum was gedurende het Interbellum een museum voor de plattelandscultuur en had een diverse collectie aan gebouwen en objecten. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal waar de verzameling gebouwen en objecten precies uit bestond en wat deze verzameling moest representeren. Daarvoor worden eerst de objecten in het park besproken aan de hand van de bezoekersgidsen en vervolgens wordt er met behulp van diverse primaire bronnen geanalyseerd wat de verzameling moest representeren.

Een werkplan uit de periode 1912-1918 toont wat er zoal te zien moest zijn in het Openluchtmuseum. De verzameling gebouwen en objecten werd daarbij ingedeeld in acht categorieën: boerenhuizen en -schuren, molens, dorpskerken, kerkhoven en grafmonumenten, objecten als hekken en bruggen, klederdrachten, huisraad en werktuigen.⁵² De nadruk op het 'authentieke' platteland blijkt duidelijk uit dit werkplan. De twee museumgidsen die zijn uitgegeven gedurende het Interbellum, één in 1925 en één in 1937, geven een concreet beeld van wat er daadwerkelijk in het park stond. Het aantal gebouwen is in die periode onveranderd gebleven.⁵³ De plattegronden tellen 29 gemarkeerde gebouwen als de ingang, het restaurant, het openluchttheater, het hoofdmuseumgebouw en de tentoonstellingsgebouwen niet meegerekend worden.⁵⁴ Van de acht genoemde categorieën zijn enkel de eerste vijf (de gebouwen en ander soort bouwwerken) te zien op de plattegrond. De categorieën 'boerenhuizen en -schuren' en 'molens' zijn goed voor 22 van de gebouwen op de plattegrond. Hierin is ook weer de focus op de plattelandscultuur te zien. De overige zeven gebouwen vallen in de categorie 'kerkhoven en grafmonumenten' of 'objecten als hekken en bruggen'. Eén categorie ontbreekt dus volledig: de dorpskerken.

Het ontbreken van een kerk in zowel 1925 als in 1937 is opvallend, met name omdat kerken in het werkplan als aparte categorie werden genoemd.⁵⁵ Een verklaring is moeilijk met zekerheid te geven, omdat er in het archief geen discussies over deze kwestie zijn gevonden. Het is echter aannemelijk dat het samenhangt met gevoeligheden tussen katholieken en protestanten in het zwaar verzuilde Nederland. Zo waren er bijvoorbeeld in de politiek in het Interbellum met regelmaat problemen met een religieuze oorsprong die de verhouding tussen katholieken en protestanten konden verscherpen.⁵⁶ Een kerk in het Openluchtmuseum zou voor dilemma's zorgen: wordt het een katholieke of protestantse kerk, en van welke kerkelijke denominatie? En zet je de kerk centraal gelegen of juist niet? Eventueel zou er zowel een katholieke als een protestantse kerk neergezet kunnen worden, maar praktisch was dit waarschijnlijk lastig wegens de hoge verhuiskosten van een kerk, en omdat als één van de twee kerken groter zou zijn, dit ook tot discussie zou kunnen leiden.

---

⁵² GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

⁵³ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 6; Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1925) 6.

⁵⁴ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) plattegrond.

⁵⁵ Uiteindelijk werd er in de jaren tachtig pas een kerk in het Openluchtmuseum geplaatst. Dat was de Hervormde kerk uit het Zeeuwse 's-Heerenhoek.

⁵⁶ Arend Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990) 111.

Wat de precieze reden achter het weglaten van een kerk ook is, het heeft in ieder geval gevolgen voor de presentatie in het museum. Geloof als onderdeel van het leven ontbrak in het park en hoorde schijnbaar niet tot de beschavingsgeschiedenis van Nederland die het museum vertelde.

Aan de hand van divers bronnenmateriaal blijkt dat een tweeledige paradox te zien is omtrent wat de museumverzameling moest representeren. Enerzijds werd het regionale karakter van de verzameling sterk benadrukt. In 1912 werd bijvoorbeeld al gesproken van diverse typische boerenwoningen die moesten herinneren aan de 'verscheidenheid en rasverschillen' van de bewoners.⁵⁷ Deze diversiteit stond echter op het punt van totale vervanging door 'eenvormigheid, die elke individuele geestesuiting doodt'.⁵⁸ Er werd dus een ontwikkeling van verscheidenheid naar moderne eenvormigheid gesignaleerd en deze werd nadrukkelijk als negatief bestempeld. De museumverzameling moest de regionale diversiteit behouden.

Het regionale karakter van de verzameling is ook terug te zien in de parkindeling. De gebouwen zijn namelijk geplaatst per provincie en deze indeling is gedurende het gehele Interbellum gehandhaafd.⁵⁹ In het midden van het park, rondom een weide, stonden de gebouwen met een 'algemeen Nederlands karakter'.⁶⁰ Uit de plattegrond van 1937 blijkt dat dit enkel om molens gaat.⁶¹ Deze indeling benadrukte door te 'sorteren' dat de gebouwen van elkaar verschillen door hun verschillende afkomst. Daarnaast benadrukten beide museumgidsen die zijn uitgegeven in het Interbellum het regionale karakter door voor de gebouwen of objecten consequent de provincie of streek waar het vandaan komt als bijvoeglijk naamwoord te gebruiken.⁶²

Op bestuursniveau waren er ook een aantal belangrijke aspecten die het regionale karakter van het museum benadrukten. Zo had iedere provincie of streek een vertegenwoordiger in het bestuur en deze samenstelling werd gedurende het gehele Interbellum gehandhaafd. Dat dit belangrijk werd geacht, blijkt bijvoorbeeld uit een brief uit 1937 die namens het museumbestuur werd gestuurd naar de Zeeuwse vertegenwoordiger die zijn bestuurstaken wilde neerleggen. Het bestuur benadrukte daarin het belang van het bestuurslid als enige Zeeuw en sprak de wens uit of hij misschien toch zou kunnen aanblijven.⁶³ Ook een brief van de Twentse vertegenwoordiger die zijn taken neerlegde, illustreert het belang van de provincies en regio's. Hij schreef in zijn brief dat hij de 'grote plaats die Twenthe inneemt' in het museum erg waardeerde.⁶⁴ Ten slotte illustreren de subsidies die het museum kreeg het belang van de regio. Zo blijkt uit de notulen van het

---

⁵⁷ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) 8.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937) plattegrond.

⁶² Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937); Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1925).

⁶³ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 9, Correspondentie van de leden van het Algemeen Bestuur, 1912-1941.

⁶⁴ Ibidem.

dagelijks bestuur uit 1933 en 1934 dat de provincie Noord-Holland al sinds de jaren twintig jaarlijks subsidie aan het museum gaf.⁶⁵

Dit regionalisme in het Openluchtmuseum is gestoeld op het regionalisme dat vrijwel in elke Nederlandse provincie te vinden was. Ondanks dat streken zich zo probeerden te onderscheiden, toonde het regionalisme in de meeste provincies veel overeenkomsten met elkaar. Zo werd er verwezen naar het verleden waarin veel provincies (zij het met vaak geheel andere grenzen) een zelfstandige staat waren.⁶⁶ Daarnaast werd de agrarische achtergrond naar voren gehaald als onderdeel van de duidelijk onderscheiden regionale identiteit met een eigen cultureel karakter.⁶⁷ Deze agrarische component van het regionalisme sluit goed aan bij het Openluchtmuseum dat deze regionale identiteiten moest representeren.

Anderzijds haalde het Openluchtmuseum juist nadrukkelijk het nationale belang van het museum naar voren; de verzameling moest de gehele Nederlandse natie en cultuur representeren. Dit blijkt uit talloze zaken, waaronder iets banaals als de naam. De opgerichte vereniging heette tenslotte *Vereeniging Het Nederlandsch Openluchtmuseum*. In een toespraak bij de oprichting in 1912 werd deze naam verklaard door het 'sterke nationale karakter' van het museum.⁶⁸ In de communicatie vanuit het Openluchtmuseum bleef dit nationale aspect gedurende het gehele Interbellum terugkomen. Om te analyseren hoe dit werd gebracht, zullen er nu diverse voorbeelden van primaire bronnen volgen waarin het nationale aspect naar vorenkomt.

Het eerste voorbeeld is de toelichting bij de obligatie-uitgifte in 1914. Hierin werd geschreven dat de vereniging rekt op de sympathie van het gehele Nederlandse volk bij het bewaren van 'al wat Nederland aan belangrijks en schoons vertoont'.⁶⁹ Hier werd dus vooral benadrukt dat het museum de Nederlandse cultuur moest gaan representeren. Hetzelfde soort sentiment is te zien in een tweede voorbeeld: een brief uit 1916 van één van de oprichters van het museum aan de museumdirecteur. Daarin beschreef hij het Openluchtmuseum als een 'groots gedenkteken' dat veel belangstelling zou krijgen 'in heel het land bij het verbreed en verdiept nationaal gevoel'.⁷⁰ Hier werd het museum gepresenteerd als een soort monument voor de Nederlandse (plattelands)cultuur. Een derde voorbeeld toont dat dit monument 'nauw samengeweven met de belangen van het gehele Nederlandsche volk' was, zoals vermeld in een uitnodiging voor een vergadering in 1912.⁷¹ Al met al laten deze voorbeelden dus zien dat het Openluchtmuseum, zowel in de communicatie vanuit het museum zelf als in de correspondentie tussen direct betrokkenen bij het museum, werd neergezet als een nationaal monument dat de Nederlandse cultuur

---

⁶⁵ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 11, Notulen van het Algemeen Bestuur en Dagelijks Bestuur, 1912-1941.

⁶⁶ Maarten Duijvendak, 'Ligamenten van de staat? Over regionale identiteit en de taaiheid van de provincie', *BMGN – Low Countries Historical Review* 123 (2008) 3, 342-353, aldaar 346.

⁶⁷ Duijvendak, 'Ligamenten van de staat?', 346.

⁶⁸ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

representeerde en voor de gehele natie van belang was.

Dit nationale discours waarin het Openluchtmuseum werd gezet, is ook in een ander aspect terug te zien: de beschermheer van de organisatie. Uit de notulen van de vergadering van het dagelijks bestuur op 8 februari 1936 blijkt namelijk dat prins Hendrik tot zijn dood in 1934 de beschermheer was geweest.⁷² De voorzitter van het dagelijks bestuur wilde als nieuwe beschermvrouwe koningin Wilhelmina of prinses Juliana vragen, maar uiteindelijk werd prins Bernhard de beschermheer.⁷³ Het is dus duidelijk dat het bestuur een voorkeur had voor een lid van het Koninklijk Huis in deze functie, een familie met een bij uitstek nationaal karakter. Het gebruik van het koningshuis als verbindende factor voor de Nederlandse natie gebeurde niet alleen bij het Openluchtmuseum, maar werd al sinds de negentiende eeuw ingezet en was in het Interbellum (ondanks de verzuiling) ook een verenigende factor voor verschillende religieuze groepen; zij zagen zich allen als Nederlands burger met een gemeenschappelijk koningshuis.⁷⁴

De beschreven paradox is terug te zien in een grotere verandering in het nationalisme in de eerste helft van de twintigste eeuw in Nederland. Waar de natie eerst exclusief voor bijvoorbeeld de liberale elite of een bepaalde zuil werd geformuleerd, veranderde dit na 1900 in een meer inclusief nationalisme.⁷⁵ Bij dit inclusieve nationalisme werd de diversiteit gezien als een positief nationaal kenmerk en werd de Nederlandse bevolking meer gezien als de optelsom van de inwoners van Nederland.⁷⁶ De beschreven paradox in wat het Openluchtmuseum representeerde, is een perfect voorbeeld van dit nieuwe nationalisme.

Kortom, de museumverzameling focuste duidelijk op de plattelandscultuur, maar toonde een opvallend verschil met het vooraf opgestelde werkplan: de dorpskerken ontbraken in het park. Vermoedelijk hangt dit samen met religieuze en politieke spanningen tussen katholieke en protestantse denominaties, waardoor het plaatsen van een kerk in het park een politieke keuze werd. Wat de verzameling representeerde, is te zien als een tweeledige paradox. Enerzijds werd de diversiteit van de Nederlandse cultuur naar voren gehaald en kwam deze terug met behulp van indelingen per provincie of streek bij diverse aspecten. Anderzijds werd deze diversiteit steeds in een nationaal kader en discours geplaatst waardoor het museum als het ware zelf van de diversiteit een eenheid maakte. De diversiteit werd zo een nationaal kenmerk waarmee het Openluchtmuseum een perfect voorbeeld is van het nieuwe nationalisme dat vanaf 1900 ontstond. Het nationale discours in de communicatie vanuit het Openluchtmuseum zorgde ook voor de suggestie dat de ware

---

⁷² GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 11, Notulen van het Algemeen Bestuur en Dagelijks Bestuur, 1912-1941.

⁷³ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 11, Notulen van het Algemeen Bestuur en Dagelijks Bestuur, 1912-1941; GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 9, Correspondentie van de leden van het Algemeen Bestuur, 1912-1941.

⁷⁴ Jan van Miert, 'Verdeeldheid en binding. Over lokale, verzuilde en nationale loyaliteiten', *BMGN – Low Countries Historical Review* 107 (1992) 4, 670-689, aldaar 683.

⁷⁵ Henk te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef: Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen 1992) 213.

⁷⁶ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef*, 213.

Nederlander te vinden is op het platteland, doordat het museum de plattelandscultuur wilde bewaren en van nationaal belang achtte. Waarom het nationale discours gebruikt werd, wordt verder behandeld in hoofdstuk drie.

Hoofdstuk 3 – De presentatie van het Openluchtmuseum: reclame en toerisme

Naast de museumpresentatie en -verzameling is ook de manier waarop het Openluchtmuseum in reclame-uitingen werd gepresenteerd belangrijk voor dit onderzoek. In dit hoofdstuk staat daarom de vraag centraal hoe het Openluchtmuseum werd gepresenteerd in reclame-uitingen van zowel het museum als van andere organisaties. Om deze deelvraag te beantwoorden wordt eerst de context van het groeiende toerisme geschetst. Vervolgens worden er affiches van het Openluchtmuseum geanalyseerd en gaat er gekeken worden naar de organisaties waar het Openluchtmuseum mee samenwerkte. Daarna gaan de reclame-uitingen voor het museum in kranten en tijdschriften bekeken worden. Tot slot wordt geanalyseerd welke gevolgen het had dat de ‘Nederlandse beschavingsgeschiedenis’ toeristisch vermaak werd.

Al aan het einde van de negentiende eeuw nam het toerisme in Nederland toe. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de snelgroeiende voorzieningen voor toeristenverkeer en de in steeds grotere oplagen gedrukte bladen van bijvoorbeeld de ANWB over bezienswaardige Nederlandse plaatsen.⁷⁷ Het groeiende toerisme was onder andere mogelijk geworden door een stijgende levensstandaard voor een bredere middenklasse waar de Industriële Revolutie op termijn voor had gezorgd.⁷⁸ Hierdoor kwamen korte vakanties en dagjes weg binnen het bereik van een breder publiek. Daarnaast was er in de negentiende eeuw een uitgebreid spoor- en tramweganet aangelegd in Nederland, dat in het Interbellum van recordgrootte was.⁷⁹ Zo kende Arnhem een uitgebreid tramnetwerk en reed er sinds 1923 ook een tram van het station naar het Openluchtmuseum. In deze context van groeiende mobiliteit en toerisme maakte het Openluchtmuseum reclame om bezoekers te trekken.

Een belangrijke reclamevorm voor het Openluchtmuseum was het ophangen van affiches.⁸⁰ Uit de correspondentie tussen het Openluchtmuseum en de drukkerijen blijkt dat er veelal dezelfde affiches werden gebruikt gedurende het Interbellum.⁸¹ Dit blijkt ook uit het feit dat de meeste affiches die niet op een specifieke tentoonstelling attendeerden geen jaartal vermeldden. Voor deze analyse staan twee affiches centraal: één algemeen affiche uit 1937 en één affiche voor een specifieke tentoonstelling uit 1935.

---

⁷⁷ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef*, 211.

⁷⁸ Gerrit Verhoeven, ‘Vaut le voyage!? Nieuwe tendensen in het historisch onderzoek naar toerisme (1750-1950)’, *Stadsgeschiedenis* 4 (2009) 1, 61-76, aldaar 63.

⁷⁹ Henk Schmal, ‘De tram in Nederland’, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 7 (1989), 73-89, aldaar 86.

⁸⁰ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 68, Correspondentie betreffende reclameplaat en folders, 1935-1940.

⁸¹ Ibidem.

Figuur 1 Algemeen affiche voor het Openluchtmuseum uit 1937 met de jaarlijkse openingsmaanden vermeld: mei tot en met november.

Het affiche uit 1937 (figuur 1) toont een landkaart van Nederland met esthetisch aangebrachte streeksieraden. Zo zien we Zeeland afgebeeld als een ronde riemgesp met in het midden een ronde bobbel, kenmerkend voor de Zeeuwse klederdracht. Daarnaast zijn er molenwieken afgebeeld die vrijwel het hele land beslaan en daardoor het meest opvallen. Eigenlijk toont dit affiche exact wat er in hoofdstuk twee betoogd is over de museumverzameling: regionale en lokale aspecten worden in een nationaal kader en discours geplaatst. Bij het affiche vormen de diverse streekdrachten het lokale aspect en de Nederlandse kaart het nationale kader. De molenwieken werden, net als bij de indeling van het park, gezien als van algemene Nederlandse aard. Bovendien is het gebruik van streekdracht als lokaal aspect belangrijk, omdat streekdracht bij uitstek iets is wat gedurende het Interbellum aan het verdwijnen was. Al in de tweede helft van de negentiende eeuw nam het aantal mensen dat klederdracht droeg tenslotte snel af.⁸² Dit sluit aan bij het doel van het museum om iets van de 'Nederlandse cultuur' te bewaren wat op het punt stond te verdwijnen. Klederdracht werd dus gezien als iets van culturele waarde dat men met behulp van een nationale erfgoedinstelling probeerde te behouden.

⁸² K.P.C. de Leeuw, *Kleding in Nederland 1813-1920* (Tilburg 1991) 68.

Figuur 2 Een affiche voor de in 1935 gehouden tentoonstelling over Palmpasen in het Openluchtmuseum.

Het tweede affiche (figuur 2) betreft een affiche uit 1935 voor de tentoonstelling *Palmpaasch*. Het affiche toont een versierde palmpasenstok, met onder andere het kenmerkende kruis, de buxustakken en het broodhaantje. Een tentoonstelling over Palmpasen voegde een religieus aspect toe aan het Openluchtmuseum; iets wat ontbrak in de gebouwencollectie. Bij de keuze voor een tentoonstelling over een religieus feest bevond het Openluchtmuseum zich in het al besproken spanningsveld van verschillende kerkelijke denominaties. Juist Palmpasen lijkt wat dat betreft een relatief veilige keuze doordat het zowel een katholiek als een protestants feest was. Daarnaast was Palmpasen niet gehuld in religieuze discussies, maar werd het meer gezien als onderdeel van het 'volksleven' dat nog onaangetast was door mechanisering en cultuurvervlakking.⁸³ Ook hier komt dus duidelijk het doel van het museum terug om 'authentieke' cultuur te behouden voor een breed

⁸³ C.C. van de Graft, 'De Utrechtse palmpaas', *Oud Utrecht* 33 (1960) 4, 42-44, aldaar 44; Paul Post, 'Van paasvuur tot stille tocht: Over interferentie van liturgisch en volksreligieus ritueel', *Volkskundig Bulletin* 25 (1999), 215-234, aldaar 216.

publiek.

Een andere manier om bezoekers naar het museum te lokken, was het aangaan van samenwerkingen met andere organisaties. Uit de correspondentie blijkt dat het Openluchtmuseum wat betreft toeristenorganisaties met name samenwerkte met de ANWB en de VVV.⁸⁴ De ANWB was de grootste toeristenbond voor Nederland geworden in het Interbellum en trachtte het gevoel van nationale eigenwaarde en de liefde voor het eigen land te stimuleren.⁸⁵ Tot dit 'mooie en bezoekwaardige Nederland' hoorde ook het Openluchtmuseum, dat bijvoorbeeld genoemd werd als bestemming in het ANWB-tijdschrift *De Kampioen*.⁸⁶ De ANWB was een massaorganisatie die niet verbonden was aan een politieke stroming.⁸⁷ Het Openluchtmuseum en de ANWB presenteerden wat dat betreft eenzelfde soort nationalisme in het Interbellum: het benadrukken van het cultuurschoon van Nederland in het belang van de gehele Nederlandse natie en niet voor alleen één zuil. Daarmee werd het een nationalistisch gevoel met nostalgische trekken voor een breed massapubliek.

Ook de VVV past goed bij deze nationalisievorm. Zij zagen het Openluchtmuseum al in 1919 als een organisatie van 'grote nationale betekenis'.⁸⁸ Vervolgens vermeldden ze het museum in hun tijdschrift en reisgidsen, maar daar bleef het niet bij.⁸⁹ Zo werd het opgenomen als dagtrip in een boekje over reisjes vanuit Amsterdam en kreeg de VVV affiches van het Openluchtmuseum die ze gebruikten bij tentoonstellingen en beurzen.⁹⁰ Waar de ANWB zich richtte op de Nederlandse toerist, was de VVV er ook voor buitenlandse toeristen. Zo kwam het Openluchtmuseum in 1919 al in een Engelstalige gids te staan.⁹¹ De buitenlandse belangstelling was schijnbaar groot, want ook in publicaties uit andere Europese landen werd het Openluchtmuseum besproken, bijvoorbeeld in Duitse en Italiaanse publicaties.⁹² De presentatie van het Openluchtmuseum in buitenlandse publicaties was grotendeels gelijk aan de Nederlandse publicaties. Steeds werd er benadrukt dat het museum de 'Nederlandse cultuurgeschiedenis' en 'Nederlandse volkscultuur' verzamelde en toonde.⁹³ In het park zou de toerist kennismaken met de 'levenswijze van het Nederlandse volk'.⁹⁴ Er werd dus weer vanuit gegaan dat de Nederlandse plattelandscultuur iets authentieks toont wat kenmerkend was voor de gehele Nederlandse natie. Al met al kreeg de buitenlandse toerist zo een beeld voorgeschoteld waarin de 'ware Nederlander' en

---

⁸⁴ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

⁸⁵ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef*, 208-210.

⁸⁶ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

⁸⁷ Te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef*, 210.

⁸⁸ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

⁹² GA, Arnhem, 2194, Secretarie Gemeente Arnhem 1925-1929, inventarisnummer 1805, Reclame voor de Gemeente in verschillende bladen, tijdschriften en boekwerken.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

‘authentieke Nederlandse cultuur’ op het platteland te vinden was (en is?) en hij die kan leren kennen in het Openluchtmuseum.

Ten slotte werkte het Openluchtmuseum samen met diverse vervoersmaatschappijen. Zo maakte gedurende een gemiddeld seizoen in het Interbellum ongeveer zeven procent van de Openluchtmuseumbezoekers gebruik van de mogelijkheid om bij de *Gelderse Tramwegen* een kaartje te kopen voor zowel de tramrit als het Openluchtmuseum.⁹⁵ Daarnaast werden er reisesjes georganiseerd per trein en touringcar naar het Openluchtmuseum en noemden openbaar vervoersbedrijven, zoals de *Veluwsche Autodienst* en de *Nederlandsche Buurtspoorweg Maatschappij* (NBM), het Arnhemse museum in hun reclame-uitingen.⁹⁶ Uit deze samenwerkingen blijkt dat de groeiende mobiliteit en het groeiende binnenlandse dagjestoerisme belangrijk waren voor het Openluchtmuseum. In de reclame-uitingen zelf kwam hetzelfde soort nationalisme terug als bij de ANWB en VVV, waarvan het beklemtonen van de culturele schoonheid van Nederland een belangrijk onderdeel was. Zo bracht de NBM de toerist volgens een flyertje naar ‘Neerland’s Schoonste Dreven’.⁹⁷

Het Openluchtmuseum werd ook veelvuldig genoemd in kranten en tijdschriften. Gedurende het Interbellum geven deze teksten allemaal eenzelfde indruk van het museum met gebruik van hetzelfde discours. De gemene deler is dat in één van de eerste zinnen het nationale karakter benadrukt werd, vaak in combinatie met woorden als ‘belang’, ‘volk’ of ‘beschaving’.⁹⁸ Het nationale en Nederlandse karakter stond dus voorop, of zoals het *Dagblad van Rotterdam* van 23 juni 1928 schreef: het Openluchtmuseum was ‘niet een plaatselijk, ook niet een gewestelijk, maar een Lands-Museum’.⁹⁹ Bij een korte tekst van circa één alinea bleef het grotendeels bij dit nationale belang, maar bij een langere tekst werd er vaak ook iets gezegd over het belang van de provincies (het lokale of regionale aspect) en over de nadruk op het plattelandsleven. Opvallend aan het plattelandsleven is dat dit aspect werd gepresenteerd als een voor Nederland kenmerkende levenswijze. Hetzelfde *Dagblad van Rotterdam* illustreert dit perfect met zijn constatering over wat het Openluchtmuseum omvatte: ‘de beschavingsgeschiedenis van het allergrootste deel van Nederland, het platteland’.¹⁰⁰ Een constatering die bij een van oudsher stedelijk gebied als Nederland minstens opvallend is.

De vraag rijst waarom het nationale belang in deze reclameteksten voorop stond. Een deel van de verklaring is al gegeven: het ‘ANWB-nationalisme’, om Henk te Veldes

---

⁹⁵ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 6, Statistiek museum, 1923-1941.

⁹⁶ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

⁹⁷ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941; GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 68, Correspondentie betreffende reclameplaat en folders, 1935-1940.

⁹⁸ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

⁹⁹ GA, Arnhem, 2194, Secretarie Gemeente Arnhem 1925-1929, inventarisnummer 1805, Reclame voor de Gemeente in verschillende bladen, tijdschriften en boekwerken.

¹⁰⁰ Ibidem.

observaties over het nieuwe nationalisme vanaf circa 1900 in één term te vatten, waarin het bezienswaardige Nederland dat voor een massapubliek te bezoeken was centraal stond. Deze verklaring is echter niet afdoende. Er speelt hier namelijk ook een meer praktische factor een rol. De publicaties waren tenslotte een belangrijke reclamevorm voor het museum; niet voor niets schreef het museum in de eerste jaren van zijn bestaan allerlei dagbladen, kranten en tijdschriften aan met de vraag of ze aandacht wilden besteden aan het Arnhemse museum.¹⁰¹ Het museum was opgericht als een vereniging en had dus leden nodig. Om die te werven, moet je door een groot publiek als belangrijk worden gezien. Met het benadrukken van het nationale belang van het museum kon de vereniging in de belangstelling van een zo groot mogelijke groep mensen komen. Hun contributie werd dan tenslotte gebruikt in het belang van de natie bij het bewaren van een stukje van de eigen Nederlandse cultuur. Het behoud van regionale klederdracht zou bijvoorbeeld waarschijnlijk een kleinere groep van potentiële leden opleveren. Eenzelfde redenatie gaat op voor de bezoekersaantallen: de bezoeker zag niet per se een Gelderse boerderij en Friese klederdracht, maar een divers ensemble van de authentieke Nederlandse cultuur. Deze ‘marketingvorm’ van nationalisme leek ook te werken; het museum was in de jaren dertig één van de best bezochte Nederlandse musea buiten de randstad met gemiddeld ruim twintigduizend bezoekers per jaar, ondanks de wintersluiting.¹⁰²

Een ander bewijs voor deze praktische verklaring is een brief uit 1939 van het Openluchtmuseum aan de eigenaren van een leegstaand winkelpand aan het Arnhemse Stationsplein.¹⁰³ De directeur-secretaris van het museum vroeg of het museum affiches ter promotie van het Openluchtmuseum op de ruit van het leegstaande pand mocht ophangen. Naast het argument dat het een strategische reclameplek was, droeg de directeur-secretaris ook het argument aan dat het hier om een ‘wel-is-waar Nederlandsche, maar toch ook bij uitstek Arnhemsche Vereeniging’ ging. Dit zal de eigenaren volgens de directeur-secretaris ‘vermoedelijk wel motiveeren’. In geen van de reclame-uitingen werd het museum gepresenteerd als een Arnhems museum, maar uit het feit dat dit juist wel expliciet genoemd werd in een brief aan een Arnhemse ondernemer blijkt dat de identificatie van het museum op praktische en pragmatische wijze werd ‘ingezet’. Dit wordt nog extra ondersteund door het feit dat het Openluchtmuseum per toeval en enkel om praktische redenen in Arnhem is gevestigd. Dit was immers niet wegens de stad of omgeving, maar simpelweg omdat de vereniging hier via een familielid, die burgemeester van Arnhem was, kosteloos een groot terrein had kunnen krijgen.¹⁰⁴

Ten slotte komt de vraag op welke gevolgen het had dat het Openluchtmuseum de ‘Nederlandse plattelandsbeschavingsgeschiedenis’ aanbood als toeristisch vermaak. Hiervoor is een vergelijking met het eiland Marken interessant. Marken was al aan het einde

---

¹⁰¹ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

¹⁰² GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 6, Statistiek museum, 1923-1941.

¹⁰³ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 68, Correspondentie betreffende reclameplaat en folders, 1935-1940.

¹⁰⁴ De Jong, *De dirigenten van de herinnering*, 295.

van de negentiende eeuw een massa-attractie; toeristen kwamen met de veerdienst vanuit Amsterdam kijken naar de bevolking in hun klederdracht en gekleurde huisjes.¹⁰⁵ Het gevolg was dat de leefwijzen en gebruiken een commercieel product werden die de lokale bevolking daarom als een 'act' bleef opvoeren.¹⁰⁶ In het Openluchtmuseum gebeurde iets vergelijkbaars. Daar werd de nationale cultuur vermaak voor betalende toeristen. Ook het Openluchtmuseum werd zo een commercieel goed. Het doel om de 'authentieke' plattelandsbeschavingscultuur te bewaren schoot er zo deels bij in. Hoe groot de commerciële waarde was, blijkt uit het *Vaderlands Historisch Volksfeest* in 1919. Dit feest werd gehouden op het Openluchtmuseumterrein in samenwerking met diverse andere organisaties.¹⁰⁷ Het evenement trok in drie dagen in totaal circa vierhonderdduizend bezoekers.¹⁰⁸ Oude gebruiken en leefwijzen, folklorisme, waren commercieel gezien dus een groot succes, maar tegengesteld aan de bedoeling ging de authenticiteit die de oprichters beoogden te bewaren, er deels mee verloren.

Kortom, de presentatie van het Openluchtmuseum in diverse soorten reclame-uitingen zetten grotendeels het nationale karakter en belang van het museum voorop. Dit nationale discours benadrukte de bezienswaardigheid en schoonheid van Nederland en had een massapubliek van vrijwel alle politieke stromingen en zuilen. Daarnaast werd benadrukt dat de 'ware Nederlander' en 'authentieke Nederlandse cultuur' te vinden waren op het platteland en dat dit behouden werd in het Openluchtmuseum. Het gebruik van dit 'ANWB-nationalismediscours' was naast een ideologisch beeld op de Nederlandse cultuur en identiteit ook van praktische aard. Het Openluchtmuseum wilde van belang zijn voor een groot en breed publiek om bezoekers en leden te trekken en zette daarvoor deze nationalismevorm als het ware in. Deze geografische identificatie was ook flexibel: als het beter uitkwam om een Arnhems museum te zijn, werd het Arnhemse karakter benoemd.

---

¹⁰⁵ Auke van der Woud, *De nieuwe mens*, 208.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 209.

¹⁰⁷ GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 86, Correspondentie en organisatie het Vaderlands Historisch Volksfeest, 1919.

¹⁰⁸ Anton Schuurman, 'Gelderland. Het paradijs voor de vermoede grootstedeling: Toerisme in Gelderland voor WOII' (2015), 4.

Conclusie

In de inleiding is de volgende hoofdvraag gesteld: Welk beeld van het Nederlandse volk en de Nederlandse cultuur en identiteit is er in het Openluchtmuseum in Arnhem gedurende het Interbellum gepresenteerd, zowel in het museum zelf als in de presentatie van het museum? En waarom is dat juist toen op deze wijze gebeurd? Door de antwoorden op de deelvragen te combineren en met elkaar in verband te brengen, zijn er een aantal conclusies te trekken om de hoofdvraag te beantwoorden.

Het beeld dat het Openluchtmuseum gedurende het Interbellum van het Nederlandse volk en de Nederlandse cultuur en identiteit presenteerde, bestond uit vier belangrijke onderdelen. Allereerst werd de Nederlandse cultuur in een lange beschavingstraditie gezet waarbij bijvoorbeeld vijfde-eeuwse volkeren werden gezien als voorlopers van 'de Nederlanders' en als bewijs voor de diversiteit in de oorsprong van de Nederlandse cultuur. De Nederlandse natie werd zo toegepast op vroegere tijden waarin er nog lang geen sprake was van een Nederlandse natie.

Ten tweede presenteerde het Openluchtmuseum het beeld dat het platteland de plek was waar nog iets te vinden was van de 'authentieke en eeuwenoude Nederlander' zonder al te veel aantasting door de moderne geïndustrialiseerde samenleving. Deze originele Nederlandse cultuur zou in de steden al verdwenen zijn door allerlei moderne invloeden van bijvoorbeeld de industrialisatie. Volgens de oprichters van het Openluchtmuseum zou het niet lang meer duren of deze genadeslag zal zich ook voltrekken op het platteland; een sentiment dat breed gedeeld werd.¹⁰⁹ Daarom moest het nu, voordat het te laat was, bewaard worden en wel in het Openluchtmuseum.

Ten derde werd de Nederlandse cultuur in het Openluchtmuseum gepresenteerd als erg divers en regionaal verschillend. Ook deze regionale diversiteit zou mogelijk gaan verdwijnen door de mechanisering en industrialisering en moest dus in het Arnhemse museum bewaard blijven. Concreet werd dit bijvoorbeeld gedaan door een indeling per provincie in het park te handhaven, bestuurders per streek of provincie te benoemen en het benadrukken van de regio in bijvoorbeeld museumgidsen door voor gebouwen de afkomstregio als bijvoeglijk naamwoord te noemen. Hierop aansluitend werd ten slotte het beeld geschetst dat deze diversiteit een nationaal kenmerk was. In combinatie met het zien van de 'reddingsactie' van de plattelandscultuur als een missie van nationaal belang, het plaatsen van het museum in een nationaal discours in bijvoorbeeld de museumgidsen en in reclame-uitingen blijkt hieruit dat het museum zich presenteerde als een landelijk museum van groot nationaal belang. Het museum maakte zo zijn diverse verzameling aan regionale gebouwen en objecten nationaal door deze in een nationaal kader te plaatsen in zowel het park zelf als in de reclame-uitingen.

Het gebruik van het nationale discours in allerlei bronnen van het Openluchtmuseum lijkt tegenstrijdig met het doel om de Nederlandse diversiteit te behouden, maar is desondanks wel praktisch te verklaren door te kijken naar de context waarin het

---

¹⁰⁹ De Jong, *De dirigenten van de herinnering*, 13.

Openluchtmuseum gedurende het Interbellum actief was. De industrialisering had de nodige veranderingen teweeggebracht in werk- en leefwijzen en had er op termijn ook voor gezorgd dat het voor een steeds grotere groep mensen mogelijk was om uitstapjes te maken. Dit groeiende toerisme bestond ook bij de gratie van de groeiende mobiliteit. In deze context kon het museumpark een brede doelgroep aanspreken en om deze optie te benutten presenteerde het Openluchtmuseum zichzelf als een museum dat voor een grote groep mensen van belang was. Zo werd een grote doelgroep aangesproken om bijvoorbeeld lid te worden van de vereniging of een bezoek te brengen aan het park. Een museum van nationaal belang is daarvoor een stuk aantrekkelijker dan een museum waar je bijvoorbeeld enkel Friese klederdracht of een Gelderse boerderij kan zien. Dit is ook door te trekken naar buitenlandse toeristen. Voor hen werd het museum gepresenteerd als de plek waar ze kennis konden maken met de eeuwenoude Nederlandse (plattelands)cultuur.

Het Openluchtmuseum als park waar een nationaal cultuurensemble te aanschouwen was, sluit aan bij de opkomst van reis- en toeristenorganisaties in het Interbellum. Het Openluchtmuseum werkte met dergelijke organisaties samen en kwam in diverse publicaties te staan. Daarin werd Nederland gepresenteerd als een land met talloze bijzondere, waardevolle en bezienswaardige plekken waar het Openluchtmuseum er één van was. Zo ontstond een nationalistisch gevoel dat met name samenhang met nostalgie (het oude Nederland) en met trots voor de schone streken die Nederland kent. Dit 'ANWB-nationalisme' benadrukte dus de bezienswaardigheid, schoonheid en verscheidenheid van Nederland en presenteerde de plekken als toegankelijk voor een massapubliek zonder uitzondering van bijvoorbeeld zuilen of politieke groepen. De beschikbaarheid voor een grote en inclusieve doelgroep blijkt ook uit een verschil tussen de daadwerkelijke gebouwen in het park en het van tevoren opgestelde werkplan. In het werkplan was er tenslotte een categorie 'dorpskerken', maar in het park ontbrak een kerk gedurende het Interbellum. Het is aannemelijk dat dit samenhang met religieuze en politieke spanningen tussen katholieken en protestanten en het Openluchtmuseum geen politiek beladen keuze wilde maken om het massapubliek zo groot mogelijk te houden.

Het Openluchtmuseum als voorbeeld van het 'ANWB-nationalisme' heeft, naast een beeld over wat Nederland en de Nederlandse cultuur is, ook weer een praktisch element. Ook hier presenteerde het museum zichzelf tenslotte als een bestemming voor een dagje weg voor een breed publiek om zo veel mogelijk bezoekers naar het park te lokken. Deze nationalismevorm werd dus als het ware ingezet door het Openluchtmuseum. Dit pragmatisch gebruik van waar het museum zich mee identificeerde, blijkt bijvoorbeeld ook uit de brief aan een Arnhemse ondernemer waarin het museum zich plots presenteerde als een Arnhems museum.

Discussie

Deze casestudie heeft een aantal zaken laten zien die iets toevoegen aan de historiografie. Allereerst heeft het Openluchtmuseum laten zien dat Van der Woud, De Jong en Leerssen een praktische factor bij het gebruik van nationalisme in de Nederlandse erfgoedsector gedurende het Interbellum soms hebben onderschat. Veel van hun observaties die ze op breder terrein zagen, bijvoorbeeld dat het platteland nog iets authentieks van de Nederlandse cultuur zou herbergen en bewaard moest blijven en de idealisering van de volkscultuur, komen duidelijk terug bij het Openluchtmuseum. Deze casestudie naar één specifiek museum heeft echter laten zien dat deze idealisering van het platteland en het toedichten van nationale kenmerken en belang aan de plattelandscultuur, naast ideologische, ook praktische redenen had. Het werd immers ingezet als marketingmiddel om een breed publiek aan te trekken. Bovendien werd het lands- of regionale belang van het museum flexibel ingezet; als het identificeren met Arnhem beter uitkwam, werd het Arnhemse karakter juist benadrukt. Dergelijke praktische elementen raken in grote veelomvattende werken al snel ondergesneeuwd, maar komen in een casestudie naar één specifiek museum beter naar voren.

Ten tweede heeft deze casestudie een concreet voorbeeld gegeven van Andersons theorie van verbeelde gemeenschappen. Het Openluchtmuseum creëerde tenslotte een nationale eenheid in het park uit een regionaaldiverse verzameling. Bovendien construeerde het museum een verhaal over de Nederlandse natie waarin het Nederlandse volk al een lange beschavingsgeschiedenis zou kennen. De observatie dat de museale omgeving de collectie nationaal en karakteristiek voor de natie maakte, is al gedaan door Van der Woud.¹¹⁰ Doordat het niet het hoofdonderwerp van zijn boek was, heeft hij er voor de rest weinig aandacht voor hoe dit dan gebeurd is. Deze casestudie heeft met behulp van een discoursanalyse laten zien dat deze nationalisering in een divers palet aan bronnen zichtbaar is en samenhangt met het groeiende toerisme en het daarmee samenhangende 'ANWB-nationalisme'.

Ten slotte heeft deze casestudie een concreet voorbeeld gegeven van de werking van het verband tussen risico en erfgoed van Harrison's theorie. In het analysegedeelte is veelvuldig en in diverse soorten bronnen teruggekomen dat de oprichters van het Openluchtmuseum mede gedreven werden door een gevoel van angst voor het verdwijnen van de traditionele plattelandscultuur door bijvoorbeeld mechanisering. Het idee dat mensen erfgoed creëren uit angst voor het verdwijnen van bepaalde culturele aspecten is in deze casestudie dus goed terug te zien. Tegelijkertijd heeft het Openluchtmuseum aangetoond dat de verdwijnende elementen wel als van groot belang gezien moeten worden. Zo werd de traditionele plattelandscultuur gezien als de plek waar nog wat van de oer-Nederlander te vinden was en werd het dus van nationaal belang geacht om het te bewaren.

Dit onderzoek heeft echter ook een aantal beperkingen. Zo is niet het gehele archief

---

¹¹⁰ Van der Woud, *De nieuwe mens*, 209.

van het Openluchtmuseum uit het Interbellum bekeken, wegens de beperkte tijd waarin dit onderzoek verricht is. Vanzelfsprekend is er weloverwogen een selectie gemaakt, maar doordat de mappen enkel een titel hebben waaruit niet altijd blijkt wat er precies in de map zit, is het mogelijk dat er bruikbare bronnen niet bekeken zijn. Praktische overwegingen achter sommige museale keuzes zijn bijvoorbeeld mogelijk ook te vinden in de financiële archieven, maar deze zijn niet bekeken. Sommige archiefmappen zijn wel bekeken, maar bleken onbruikbaar voor dit onderzoek. Voor de volledigheid en voor eventueel vervolgonderzoek zijn deze mappen wel opgenomen in de literatuurlijst. Een tweede beperking is dat ondanks de grootte van het archief niet alles volledig bewaard is gebleven. Zo ontbraken de meeste notulen van vergaderingen van het bestuur en waren deze pas vanaf ongeveer 1938 allemaal aanwezig.

In vervolgonderzoek zou mogelijk gekeken kunnen worden naar het perspectief van de toerist en museumbezoeker. In dit onderzoek zijn ze meermaals genoemd, maar vrijwel alleen vanuit het perspectief van toeristenorganisaties of het Openluchtmuseum en als een statistiek. Er zou gekeken kunnen worden wat de beweegredenen waren om het Openluchtmuseum te bezoeken en hoe de bezoeker het museum ervoer. Zo zou er onderzocht kunnen worden of bijvoorbeeld de bezoeker het museum zag als een museum van landsbelang en of het beeld van de bezoeker over wat de Nederlandse cultuur en identiteit was, overeenkomt met het beeld dat gepresenteerd werd door het Openluchtmuseum. Of dat het voor de bezoeker toch vooral een gezellig dagje uit was.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Gelders Archief (hierna: GA), Arnhem, 2194, Secretarie Gemeente Arnhem 1925-1929, inventarisnummer 1805, Reclame voor de Gemeente in verschillende bladen, tijdschriften en boekwerken.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummers 1, Oprichting en historie, 1912-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 6, Statistiek museum, 1923-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 7, Toegangsbiljetten en kosteloze toegang, 1928-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 9, Correspondentie van de leden van het Algemeen Bestuur, 1912-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 11, Notulen van het Algemeen Bestuur en Dagelijks Bestuur, 1912-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 59, Propaganda over het museum in de pers, 1912-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 65, Uitgeven en verkopen van de museumgids, 1925-1937.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 68, Correspondentie betreffende reclameplaat en folders, 1935-1940.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 69, Correspondentie van de directeur betreffende het correspondentieblad "Eigen Volk", 1937-1941.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 70, Nationaal Comité voor Volkskunde, 1912-1932.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 84, Opening van het museum, 1918.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 85, Klachten.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 86, Correspondentie en organisatie het Vaderlands Historisch Volksfeest, 1919.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 89, Herdenking van het 10-jarig bestaan, 1928.

GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 94, Correspondentie organisatie Volkskundedagen 1937.

Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1937).

Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem, *Geïllustreerde gids* (Nijmegen 1925). (uit: GA, Arnhem, 3061, Nederlands Openluchtmuseum, inventarisnummer 65, Uitgeven en verkopen van de museumgids, 1925-1937.)

Figuren en afbeeldingen

Foto voorblad: GA, Arnhem, 1583, Fotocollectie voormalig gemeentearchief Arnhem 2, inventarisnummer 16352, Louis Drent, CC-BY-ND-4.0 licentie.

Figuur 1: Nederlands Openluchtmuseum, 'De verbeelding van het museum', Affiche van het Nederlands Openluchtmuseum, 1937, <https://openluchtmuseum.nl/collectie/de-verbeelding-van-het-museum> (24 december 2019).

Figuur 2: Nederlands Openluchtmuseum, 'De verbeelding van het museum', Palmpaasch in het Ned. Openluchtmuseum, 1935, <https://openluchtmuseum.nl/collectie/de-verbeelding-van-het-museum> (24 december 2019).

Literatuur

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen 1991).

Blaas, P.B.M. 'De Gouden Eeuw: Overleefd en Herleefd. Kanttekeningen bij het beeldvormingsproces in de 19de eeuw', *De Negentiende Eeuw* 9 (1985), 109-130.

Chafernich, Sandra Maria, 'Open-Air Museums in Denmark and Sweden: A Critical Review', *Museum Management and Curatorship* 13 (1994), 9-37.

Didde, René, 'Dirigenten op klompen' (versie 24 november 2001), <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/dirigenten-op-klompen~bbd6d442/> (16 november 2019).

Duijvendak, Maarten, 'Ligamenten van de staat? Over regionale identiteit en de taaiheid van de provincie', *BMGN – Low Countries Historical Review* 123 (2008) 3, 342-353.

Graft, C.C. van de, 'De Utrechtse palmpaas', *Oud Utrecht* 33 (1960) 4, 42-44.

Harrison, Rodney, *Heritage: Critical Approaches* (New York 2013).

Jensen, Lotte, 'De Gouden Eeuw als ijkpunt van de nationale identiteit. Het beeld van de Gouden Eeuw in verzetsliteratuur tussen 1806 en 1813', *De Zeventiende Eeuw* 28 (2012), 161-175.

Jong, Ad de, *De dirigenten van de herinnering: Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940* (Nijmegen 2001).

Knippenberg, Hans en Ben de Pater, *De eenwording in Nederland: Schaalvergroting en integratie sinds 1900* (Nijmegen 1988).

Laarse, Rob van der, 'Erfgoed en de constructie van vroeger', in: Rob van der Laarse en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de Buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum 2005), 9-36.

Leerssen, Joep, *Nationaal denken in Europa: Een cultuurhistorische schets* (Amsterdam 1999).

Leeuw, K.P.C. de, *Kleding in Nederland 1813-1920* (Tilburg 1991).

Lijphart, Arend, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990).

MacLean, Terry, 'The Making of Public History: A Comparative Study of Skansen Open Air Museum, Sweden; Colonial Williamsburg, Virginia; and the Fortress of Louisbourg National Historic Site, Nova Scotia', *Material History Review* (1998) 47, 21-32.

Miert, Jan van, 'Verdeeldheid en binding. Over lokale, verzuilde en nationale loyaliteiten', *BMGN – Low Countries Historical Review* 107 (1992) 4, 670-689.

Oliver, Paul, 'Re-Presenting and Representing the Vernacular: The Open-Air Museum', in: Nezar Alsayyad (red.), *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism* (Londen 2001) 191-212.

Os, Henk van, 'Het Rijksmuseum als nationaal symbool', *Bulletin van het Rijksmuseum* 44 (1996) 3, 309-320.

Post, Paul, 'Van paasvuur tot stille tocht: Over interferentie van liturgisch en volksreligieus ritueel', *Volkskundig Bulletin* 25 (1999), 215-234.

Rentzhog, Sten, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea* (Kristianstad 2007).

RTL Nieuws, 'Boeren hebben maar half door hoe populair ze zijn' (versie 12 oktober 2019), <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4879706/boeren-boer-protest-farmers-defence-force-files-populariteit> (17 november 2019).

Schmal, Henk, 'De tram in Nederland', *Historisch Geografisch Tijdschrift* 7 (1989), 73-89.

Schuurman, Anton, 'Gelderland. Het paradijs voor de vermoeide grootstedeling: Toerisme in Gelderland voor WOII' (2015).

Smith, Laurajane, *Uses of Heritage* (Abingdon 2006).

Velde, Henk te, *Gemeenschapszin en plichtsbesef: Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen 1992).

Verhoeven, Gerrit, 'Vaut le voyage!? Nieuwe tendensen in het historisch onderzoek naar toerisme (1750-1950)', *Stadsgeschiedenis* 4 (2009) 1, 61-76.

Woud, Auke van der, *De nieuwe mens: De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015).

WNL, 'Wilders houdt speech op trekker tijdens boerenprotest: 'Jullie zijn helden'' (versie 1 oktober 2019), <https://wnl.tv/2019/10/01/wilders-houdt-speech-op-trekker-tijdens-boerenprotest-jullie-zijn-helden/> (17 november 2019).